

ДЖЕРЕЛА СЮЖЕТУ ЯК ЧИННИК МОДИФІКАЦІЇ СЮЖЕТНИХ ЛІНІЙ У РОМАНАХ ПРО КИЇВСЬКУ РУСЬ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО

Про значущість процесу нагромадження знань і фактів під час написання художнього твору П. Загребельний писав: «На якийсь час стаєш мовби спеціалістом у тій галузі знань і людської діяльності, якої торкнеться твій твір, ти мусиш знати в тисячу разів більше, аніж напишеш про це (...), а то під час написання (...) не матимеш тієї необхідної свободи володіння матеріалом, яка тільки й приводить до справжніх літературних відкриттів» [7, с. 439]. Таким літературним відкриттям стала епоха Київської Русі в історичних романах письменника.

Неодноразово П. Загребельний [5; 7], а вслід за ним і дослідники його творчості (Ю. Бондаренко [1], В. Дончик [3], М. Слабошпицький [13; 14], В. Фашенко [16]) називали низку художніх і наукових праць, які склали джерела для циклу романів про Київську Русь. Однак питання їх впливу на сюжетну побудову цих творів висвітлене фрагментарно.

Художньо скомпонована історична реальність персонажів у романах про Київську Русь П. Загребельного виконує усі покладені на неї функції завдяки модифікації фабульної основи у сюжетних лініях текстів (донести бачення письменником історії до реципієнта, зіставити погляди обох, допомогти читачеві пізнати та пояснити історію і світ, навіть просто отримати насолоду від написання і читання історичного роману і т. ін.). Простежити особливості цього процесу, що є **метою** статті, можемо, дослідивши використання джерел сюжетів або фабульної основи у творах «києворуського» циклу.

Фабульна основа історичних романів залежить від зображеного часу, особливості та ознаки якого письменник черпає передусім з історичних документів. Поштовхом до написання «Дива», «Євпраксії» і «Первомосту» стали рядки з «Повісті минулих літ»: «В літо 6545 [1037] заклав Ярослав город великий Київ, цей город має Золоті Ворота. Заклав і церкву митрополичу на честь святої Софії, премудрості Божої...» [12, с. 633]; «В літо 6617 [1109]. Померла Євпраксія, дочка Всеволодова, місяця липня в 9-ий день. І поклали тіло її в

Печерському монастирі біля дверей, що далі на південь. І зробили над нею божницю, де лежить тіло її» [12, с. 754-755]; «Того ж літа (1115 р. – Т. С.) Володимир збудував міст через Дніпро» [12, с. 778]. Цей літопис і становить основне джерело названих романів. Для фабульної основи «Смерті у Києві» історична частка інформації про боротьбу Ізяслава Мстиславовича і Юрія Долгорукого взята з «Київського літопису». Оскільки фабули романів спираються на історичні події, що відбувалися в житті суспільства чи окремих його представників, то, за О.Галичем, така фабульна основа характеризується як документально-фактична [2, с. 130].

П. Загребельний на сторінках романів послуговується літописною інформацією, проте, як зауважив сам автор, «про Юрія Долгорукого – буквально всього три сторінки в літописі. Про Ярослава Мудрого – трохи більше – але що? “Заклав Ярослав Софію...” – та й усе» [5, с. 43]; про Євпраксію і перший міст через Дніпро взагалі кілька рядків. Тому й постали запитання «чи самому тільки Ярославові завдячувати Софією Київською?», «чи так однобоко вороже і чому сприймали Юрія Долгорукого, невже він не мав прихильників?», «чому так мало сказано про Євпраксію Всеволодівну, адже імператриця відіграла вагомую роль у політичному житті середньовічної Європи?». Ці запитання знайшли своє художнє вирішення у романних сюжетах, де поряд діють вигадані Сивоок, Гордій, Борис, Дуліб, персонажі Мостища й історичні Ярослав, Юрій Долгорукий, Ізяслав, Євпраксія і Генріх. При цьому сюжетні лінії текстів не наслідують своїх джерел, бо не відтворити історію чи переписати її бажав П. Загребельний, а показати невідоме, те, що могло би бути або взагалі не бути зафіксоване історичним документом.

Літописи і їхні списки створювалися у літературних осередках, підпорядкованих певному князю. Тож на висвітлення інформації в історичних документах могли впливати інтереси фундатора літописної школи, а також художньо-естетичні смаки письменників, у результаті чого складався їхній літературний стиль. О.Сліпушко відзначає: «Літературний стиль кожного з киеворуських літературних осередків – це система літературних засобів, що логічно й гармонійно зумовлюється методом художнього переосмислення історичного матеріалу» [15, с. 27].

чинники могли впливати на характер фіксації історичних подій. Подіям надавалася форма переказів, легенд, джерелом їх повідомлення були народні оповіді. Зважаючи на такі риси сюжетних джерел романів про Київську Русь, їх фабульну основу можемо потрактувати як умовно-фактичну [2, с. 130]. Приймає П. Загребельний літописи за джерело фабули своїх творів через брак інших джерел, а також тому, що це «поетичні оповіді про минувшину, про велич нашого народу» [7, с. 440-441].

Незважаючи на умовно-фактичну основу, все у сюжеті, наголошував П. Загребельний, «навіть коли воно не може бути історично документоване, повинно бути правдиве, мати точні відповідники в дійсності» [7, с. 457]. Тому, створюючи цикл романів про Київську Русь, письменник знайомився з іноземними хроніками і працями науковців, зокрема хроніками Тітмара Мерзебурзького, Галла Аноніма, Вінцента Кадлубека, «Книгою церемоній...» Костянтина Багрянородного, працями О. Шахматова, Н. Кондакова, Дж. Грота, О. Потебні, О. Веселовського, Ф. Буслаєва, Б. Рибаківа, французького візантолога Ш. Діля та ін. У «Євпраксії» відповідність сюжетних ліній джерелам підкреслюється прямими посиланнями на них, їх цитуванням і полемікою з ними. Під час роботи над «Первомостом» критерієм достовірності була для письменника сама можливість існування такого мосту протягом століття. Щоб вибудувати фабулу для цього твору, П. Загребельний вдається до певних припущень: події роману перенесено у Київ, бо Вишгород на той час вважався периферією (навіть би Володимир Мономах захотів будувати міст, який передбачає зв'язок, не в центрі); оскільки Київська Русь була на час, описаний у романі, розвиненою державою, то могла собі дозволити, як і Польща або Франція у X-XI ст., збудувати дерев'яний постійний міст; зображена у творі споруда протрималася століття, хоча це неймовірно, але може бути домислом, бо світова історія знає подібні випадки.

На думку П. Загребельного [7] і дослідників його творчості [1; 3; 11], одна з основних функцій будь-якого художнього твору – естетична. Історичні романи також виконують цю функцію через наявність у їхніх сюжетних лініях вимислу та домислу, тобто інформації, «безпосередньо не зв'язаної ні з якою фактичною, наперед заданою основою» [2,

с. 130]. Звідси й оригінальність фабули романів про Київську Русь, тому як джерела сюжетів можна розглядати життєвий досвід письменника, суспільні обставини часу написання творів і певні творчі чинники.

Відтворити колорит і психологію руської доби П. Загребельному вдалося, бо, на його думку, «народився в такому селі, яке було, мабуть, на рівні Київської Русі». Солошине було віддалене село, тому й жило за усталеними звичаями і законами громади [5, с. 42]. В одному з есеїв письменник пригадує випадок, який трапився з ним у дитинстві: «...горіла церква в Морозо-Забігайлівці. Там люди не дали зачинити церкву, і тоді комсомольці підпалили її, і вона горіла цілу ніч, на весь степ, і пожежу ту видно було і до Козещини, і до Кобеляк, і до Царичанки, і до Кременчука. Бачили ту пожежу з двох кінців степу і два полтавських хлопчики: одинадцятилітній Олесь Гончар із села Суха і п'ятнадцятилітній Павло Загребельний із Солошиного» [4, с. 66]. Можливо, саме описаний випадок (імовірно й для двох письменників) став однією з причин того, що у 60-их рр. П. Загребельний зацікавився історією Софії Київської. Він вибудовував сюжети романів з життєвих подій, навіть не знаючи про це. Наприклад, автор розповідає про основу сюжетної лінії Гордія Отави з «Дива»: «Коли вже роман вийшов у світ, мені розповіли, що в Києві до війни жив професор Моргілевський, великий знавець історії архітектури. Коли Постишев вирішив знищити Михайлівський Золотоверхий, то «прикритися» задумано було іменами вчених. Ігор Грабар дав телеграму, що собор не має історико-культурної цінності. Прийшли й до Моргілевського: “Підпишіть і Ви”. Він підписав, а наступного дня прийшов на лекцію, став на кафедру і сказав “Діти мої, вчора я скоїв найстрашніший свій гріх”. І заплакав. Під час окупації професор залишився в Києві. Німці схилили його до співробітництва, але він не пішов на це і невдовзі помер з голоду. Свого Отаву я писав з Моргілевського, не знаючи, що такий чоловік був на світі» [5, с. 44].

Творчий чинник як джерело сюжету романів про Київську Русь проявився, коли П. Загребельний працював над романом «День для прийдешнього» [8]. Автор помітив, що один із розділів тексту про історію Києва займає великий обсяг,

вибудовувалася окрема історична лінія, яка б порушувала фабулу «Дня...». Так задум поєднати минуле із сьогоденним реалізувався в «Диві». Потім П. Загребельний планував створити «романічний триптих», у якому «Диво», «Смерть у Києві» та «Первоміст» були б окремими частинами і водночас перетиналися в ідеях. Однак з часом триптих переріс у цикл з чотирьох романів включно з «Євпраксією», про художнє дослідження чотирьох доль (таланту, ідеї, споруди і людини).

Отже, проведене дослідження доводить, що джерела сюжетів, котрі надають оригінальність фабульній основі досліджуваних творів, поряд із документально- й умовно-фактичними джерелами – це змістові чинники художнього komponування історичних фактів і модифікації на їх основі фабульно-сюжетних ліній у романах П. Загребельного. Видозміни фабульної основи романів на сюжетному рівні відбуваються тому, що, з одного боку, зображені події у творах ґрунтуються на інформації з літописів і наукових праць про Київську Русь, а з іншого – спираються на творчі чинники, життєвий досвід письменника, суспільні обставини часу написання творів, що спонукали автора робити художні припущення щодо «білих плям» в історичних документах.

Література

1. Бондаренко Ю. Феномен історичності в романі П. Загребельного «Диво» / Ю. Бондаренко // Дивослово. – 2006. – № 2. – С. 2–7.
2. Галич О. Теорія літератури : підручник / О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв – К. : Либідь, 2001. – 488 с.
3. Дончик В. Істина – особистість: Проза Павла Загребельного : літ.-крит. нарис / В. Дончик. – К. : Рад. письменник, 1984. – 248 с.
4. Загребельний П. Думки нарозхрист, 1974-2003 / П. Загребельний. – К. : Пульсари, 2008. – 240 с.
5. Загребельний П. Євпраксія / П. Загребельний // Загребельний П. Твори : у 6 т. – К. : Дніпро, 1979-1980. – Т. 4 : Євпраксія. День для прийдешнього. – 1980. – С. 5–269.
6. Загребельний П. «Замкнене коло нашої історії – ось це я мав на увазі...»: [інтерв'ю з письмен. Павлом Загребельним] / спілкується В. Панченко // Дивослово. – 1999. – № 2. – С. 42–45.
7. Загребельний П. Неложними устами : статті, есе, портрети / П. Загребельний. – К. : Рад. письменник, 1981. – 680 с.

8. Загребельний П. Твори : у 6 т. / П. Загребельний. – К. : Дніпро, 1979-1980 – . – Т. 2 : Диво. – 1979. – 575 с.
9. Загребельний П. Твори : у 6 т. / П. Загребельний. – К. : Дніпро, 1979-1980 – . – Т. 3 : Смерть у Києві. Первоміст. – 1980. – 680 с.
10. Київський літопис // Золоте слово. Хрестоматія літератури України-Русі епохи Середньовіччя IX-XV століть : в 2 кн. / [упоряд. В. Яременко, О. Сліпушко ; перекл. Л. Махновця]. – К. : Аконіт, 2002 – . – Кн. 2. – 2002. – С. 193–331.
11. Нестерук С. Образи-символи в творчості П. Загребельного / С. Нестерук // Слово і Час. – 1999. – № 8. – С. 62–65.
12. Повість врем'яних літ. Літопис за Іпатським списком // Золоте слово. Хрестоматія літератури України-Русі епохи Середньовіччя IX-XV століть. В 2 кн. / [упоряд. В. Яременко, О. Сліпушко ; перекл. В. Яременка]. – К. : Аконіт, 2002 – . – Кн. 1. – 2002. – С. 460–781.
13. Слабошпицький М. За гамбурзьким рахунком. Читацькі маргіналії та варіації на тему Павла Загребельного / М. Слабошпицький. – К. : Ярославів Вал, 2004. – 222 с.
14. Слабошпицький М. Інший Загребельний / М. Слабошпицький // Дивослово. – 2004. – № 8. – С. 66–68.
15. Сліпушко О. Література Києворуської держави (XI-XIII століття): Актуальні проблеми сучасних студій / О. Сліпушко // Слово і Час. – 2007. – № 8. – С. 14-28.
16. Фащенко В. Павло Загребельний. Нарис творчості / В. Фащенко. – К. : Дніпро, 1984. – 207 с.